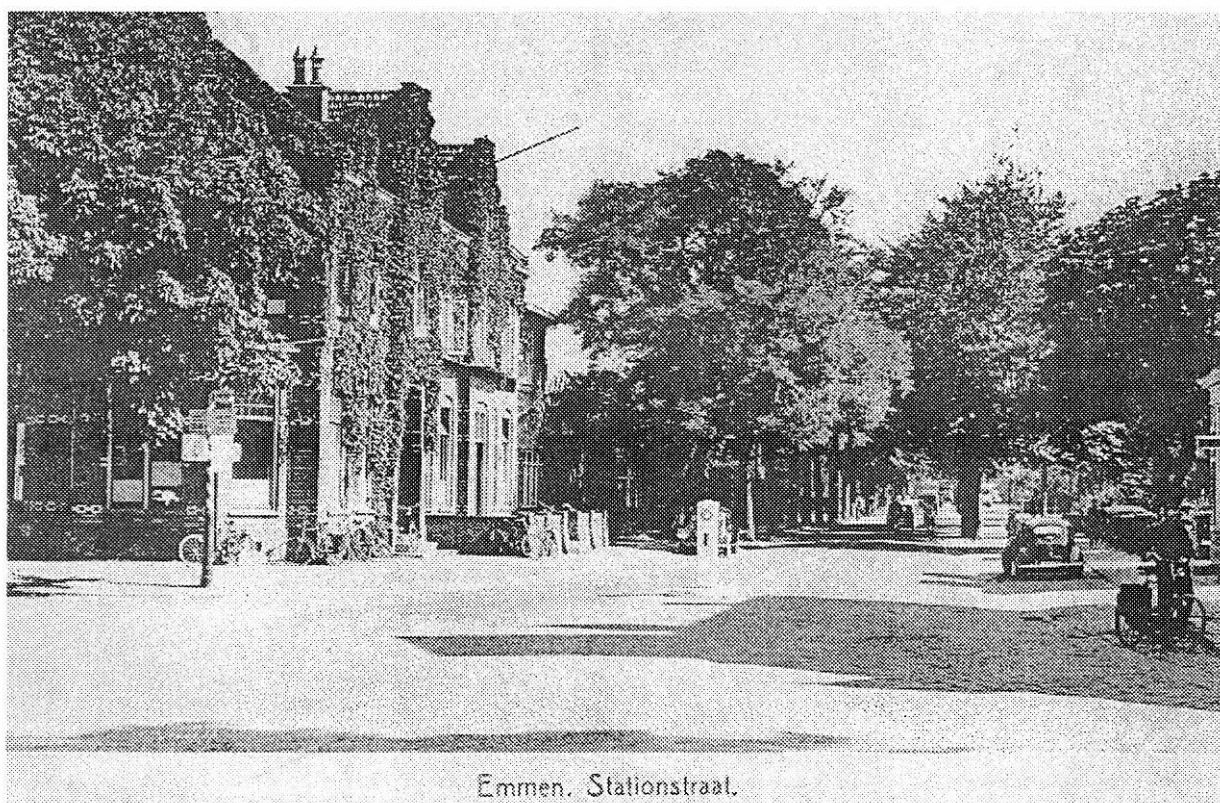

Kroniek van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe

**tiende jaargang, nummer 1
maart 2001**

SAMENSTELLING BESTUUR

P.M. Kraan, voorzitter
De Hietbrink 46
7824 XT Emmen
0591-622306

G. Waasdorp, secretaris
Westenesscherstraat 6
7811 AW Emmen
0591-617458

H. Jeurink
penningmeester
Laan v/h Kwekebos 229
7823 KE Emmen
0591-626728

G. H. J. Kolker
Havenstraat 87
7887 BM Erica
0591-302000

W. Visscher
Zijtak Z. Z. 7
7833 AC Nieuw-Amsterdam
0591-551741

LIDMAATSCHAP

Het lidmaatschap bedraagt fl. 25,00 per jaar en voor huisgenoten fl. 10,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij voor 1 december van het lopende jaar schriftelijk is opgezegd bij de secretaris.

Men ontvangt enkele keren per jaar de Kroniek en men is welkom tijdens de lezingen, die regelmatig worden georganiseerd.

BANKRELATIE

Rekeningnummer 1044.68.815, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe,
Laan v/h Kwekebos 229, 7823 KE Emmen

PUBLIC RELATIONS

M. Nicolai, Noorderstraat 31, 7811 AK Emmen. Telefoon: 0591-617891

TIJDSCHRIFT

Kroniek van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe.

Redactie:

Minno Nicolai
Noorderstraat 31
7811 AK Emmen
0591-617891

W. Visscher (eindredacteur)
Zijtak O. Z. 7
7833 AC Nieuw-Amsterdam
0591-551741

Gelieve eventuele kopij te zenden aan de eindredacteur, W. Visscher, Nieuw-Amsterdam.

VAN DE REDAKTIE

Zoals u wel hebt kunnen vaststellen is het eerste nummer van deze tiende jaargang enigszins vertraagd gereedgekomen. De reden hiervan lag in het zoeken naar en vinden van een andere opmaker/drukker, wat meer tijd in beslag heeft genomen dan aanvankelijk was begroot.

Het is verheugend u nu te kunnen meedelen dat de opzet is geslaagd. Met ingang van dit nummer hebben we een nieuwe drukker bereid gevonden die op voor ons voordeliger voorwaarden dan tot nu toe het geval was dit nummer en ook de volgende wil verzorgen. Hierdoor is in ieder geval op dit punt de voortgang van De Kroniek gewaarborgd.

In dit nummer treft u een viertal bijdragen, gevarieerd naar 'zand en veen' aan:

1. Verhaal van de honderdjarige Deen.
2. Emmen, een Drents Californië ?.
3. De 'standbeelden' van Zuidoost Drenthe.
4. Het verwaarloosde monument in de Emmerdennen.

Vanzelfsprekend zullen in dit jaar nog enkele nummers van de Kroniek moeten verschijnen. Hopelijk wordt er zoveel aan wederwaardigheden aangeleverd dat de kopijstroom niet te stelpen zal zijn. Met name voor onze eigen leden geldt: Schroom niet uw eigen historische wederwaardigheden aan het papier toe te vertrouwen. Aardig om te lezen voor de leden, de lezers van De Kroniek. Alleen bij een breed aanbod van artikelen, kan de continuïteit van ons verenigingsblad worden gegarandeerd. De redactie ziet met belangstelling de inzendingen tegemoet.

W.V.

EMMEN, EEN DRENTS CALIFORNIË?.

Halverwege de negentiende eeuw werd voorspeld dat Zuidoost-Drenthe tot welvaart zou komen door de delfstof turf, net als Californië door het goud. Wat is er van die voorspelling uitgekomen?.

GOUDLAND

Anderhalve eeuw geleden werd in de Amerikaanse staat Californië goud ontdekt. Tienduizenden gelukzoekers, uit alle windstreken van de wereld, togen daarheen om er in korte tijd rijk te worden. Dit was de zogenoemde 'goldrush'. Nederzettingen van gouddelvers schoten als paddestoelen uit de grond. Besmettelijke ziekten braken uit, de misdaad tierde welig en veel mensen bezweken aan de 'goudkoorts'. Twee spoorwegmaatschappijen, de Union- en de Central Pacific beconcurrerden elkaar om het hevigst. Het jaar 1852 werd een topjaar, maar liefst drie miljoen gulden aan stofgoud werd per spoorwagens naar New York vervoerd. Er waren nogal wat mensen rijk aan geworden, de grote massa bleef echter arm. Hoe zat dat nu met dat Nederlands of Drents Californië?.

BRUIN GOUD

De eerste keer dat we het begrip 'Drents Californië' tegenkomen is in de Provinciaal Drentsche en Asser Courant (P.D.A.C) van 29-07-1852. Het ging hier om een verslag van de vergadering van de Provinciale Staten van Drenthe van de dag ervoor. Er werd toen beraadslaagd over de toekomst van de Drentsche Kanaal Maatschappij, die de Hoogeveense vaart zou gaan verlengen tot in de venen van Zuidoost-Drenthe. Het voortbestaan van de maatschappij stond toen op het spel. Er was geen geld om de verlenging van

het kanaal te financieren. Toch bleken de Drentse bestuurders een voorstander van de totstandkoming van dat kanaal. 'Men is bevreesd dat het Overijsselse kanaal de Dedemsvaart in de veenen van het Drents Californië zal komen'. De dreiging kwam van een Engelse maatschappij. Deze wilde nl. de Dedemsvaart via Coevorden door het Zuidoostdrentse veen naar de Duitse rivier de Eems verlengen. Omdat de Engelsen die veengronden niet zelf in handen konden krijgen hadden enkele Amsterdamse kooplieden de benodigde gronden al eerder voor hen gekocht. Deze Engelse maatschappij was The Netherlands and Hanover Junction Canal Company te Londen. Zij wilde hiermee een internationale scheepvaartverbinding tussen Engeland en Duitsland via Amsterdam, Zwolse Diep, Dedemsvaart en Zuidoost Drenthe tot stand brengen. De Drentse bestuurders waren hier mordicus tegen. Dit gold vanzelfsprekend ook voor de besturen van de Drentse Kanaal Maatschappij en de Oranjekanaal Maatschappij (1).

VEENBRUID

In de krant van het jaar 1853 dook in dit verband herhaaldelijk het begrip Drents danwel Nederlands Californië alias veenbruid op. Enkele citaten: 'Nederlandsch Californië. Drenthe heet thans het Californië van Nederland, niet om 't goud, maar om de turf, waard 200 miljoen gulden....Nederlandsch Californië, een strook grond dat in de minst getelde provincie ligt en in haar schoot voor meer dan 200 miljoen aan turf besloten houdt. De oostelijke veenen van Drenthe, Nederlandsch Californië, liggen slechts vier uren van de Dedemsvaart. Duizenden mensen zouden hier werk en brood, velen een goed bestaan en sommigen rijkdom geven. 't Eerste plan om voor een Engelsche maatschappij de Dedemsvaart door te trekken ging

niet door. Toen kwam de Drentsche Kanaal Maatschappij, die de Hoogeveensche vaart tot in Californië wilde verlengen. Daarna constituëerde zich eene Drentsche Veen-en Midden-Kanaalmaatschappij (Oranjekan. Mij W.V.), die uit de Smilder vaart naar Californië wilde schipperen en zeilen. Zoo werd en wordt er gevrijd om de Drentsche bruid California' (2).

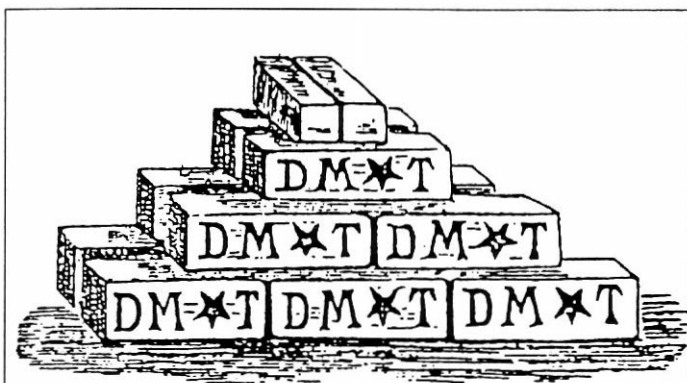
Deze beeldspraak 'veenbruid' kwam de oprichter-president-directeur van de Drentse Kanaal Mij, jhr mr. Anne Willem van Holthe tot Echten uit Assen als minder toepasselijk voor. Hij oordeelt er zelfs zeer ongunstig over: die bruid, het Emmense veen, schenkt namelijk niet aan één kanaalonderneming haar gunsten, zij wil juist met al de anderen ook in gemeenschap komen (3), geen gouden maar een overspelige veenbruid dus.

GELUKKIGE GOUDELVER

De Amsterdamse kooplieden stichtten in 1852 op de door hen verworven gronden de veenkoloniale nederzetting Nieuw Amsterdam. Ook kochten ze kort daarop bijna al de garnizoensgebouwen van de even eerder opgeheven vesting van Coevorden zoals het arsenaal en de kazernes. Toch kreeg die Engelse kanaal maatschappij geen spa in de grond. Er kwam toen daarom ook geen kanaalverbinding tussen Coevorden en Nieuw Amsterdam. Wel was in die tijd het Oranjekanaal in aanleg (4). Volgens de krant van 1858 'is het Oranjekanaal al doorgedrongen tot in het hart van de veenen van Drenthe. Hij kan rondom zich tasten als een gelukkige goudvelver in Californië' (5).

Maar ook de Dr. Kanaal Mij is met haar verlengde Hoogeveensche vaart in het Zuidoostdrentse veen gekomen 'Op vrijdag 5 april 1860 wordt voor het eerst de spade gestoken in het veen van Noord- en Zuidbargo, dit is in Drents Californië' (6), Dit was ongeveer ter hoogte van het Van Gogh Huis te Nieuw

Amsterdam/Veenoord. In de herfst van datzelfde jaar meldde de krant: 'De kanaalingenieur, de heer Conrad heeft de kanalen in Emmen bekeken, eene gemeente die eens het centrale punt zal worden van het industriële Drenthe' (7). Daarnaast gingen ook spoorwegplannen vanaf medio jaren zestig de kranten beheerssen. 'Het veen in Drenthe wordt thans het terrein van groote bedrijvigheid. Een spoorweg in de nabijheid van dat Californië zal er niet alleen meer bedrijvigheid brengen, maar ook winstgevend zijn. Dat de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zoodanige fabriek van verbeterde turfbereiding oprigte in Drentsch Californië, teneinde alzo zelfve eigenaresse te worden van de grondstof die zij in zoo groote hoeveelheid nodig zal hebben'(8). Er werd hier bedoeld op een oprichting van een zogenoemde machinale turffabriek, waarmee een zeer dichte turf kon worden geproduceerd die de eigenschappen van steenkool dicht zou naderen. Deze zouden dan als brandstof moeten gaan dienen voor de locomotieven. Zo'n spoorweg kwam daar toen niet.

Reclame-afbeelding van de N.V. Drentsche Machinale Turf Maatschappij. Het handelsmerk van deze maatschappij was een in haar machinale turven geperste ster.

Uit: P. van der Woude, 100 jaar Nieuw-Amsterdam-Veenoord (1960).

TOEKOMST

In een krantenartikel uit 1868 gaf de Asser journalist Harm Boom zijn toekomstvisie over het Zuidoostdrentse veengebied weer als volgt: 'Meer dan 72.000 miljoen turven zijn uit dat veen-Californië te halen!. Welk een waarde als brandstof en wat is de turf als grondstof voor scheikundige fabrikaten door destillatie?'. En dan komt hij met een aantal voorspellende ontboezemingen: 'Zult gij, vroeg ik aan mijzelf, 't nog beleven dat hier het hart van Drenthe slaat, als de kanalen zich er kruisen, 't geraas van stoomwerktuigen over deze nu sluimerende vlakte wordt vernomen en hooge, zwarte schoorstenen van verschillende fabrieken als spookachtige gestalten zich ten hemel verheffen. Zult ge nog eens aanschouwen hoe dat nu stille Zuidbarge, als in een Engelse fabrieksstad herschappen, in een gloed van gaslicht wonderen van industrie aanbiedt.' Van deze Boom verscheen, eveneens in 1868, een uitvoerig artikel in de Nieuwe Drentsche Volks Almanak over de diverse toepassingsmogelijkheden van turf. 'Hij, de turf, levert paraffine voor de kaarsen, zo sneeuwit, zo helder licht, dat zij eens de verwondering van het Engelsche parlement opwekte. Hij geeft sulfas-ammoniak, azijnzure kalkaarde, houtspiritus, chloroforme, vluchtige en vaste naphtha, teerolin, zie door turfdestillatie een grote fabriek van grondstoffen' (9). De kaarsen, waarvan hier sprake is, waren vervaardigd uit veenmonsters die twee commissarissen van The Netherland and Hanover Junction Canal Company uit het Amsterdamsche veld meegenomen hadden naar Engeland. Zij waren tevens leden van het Engelse parlement.

VALLENDE STERREN

Zoals gemeld kwam die Engelse maatschappij echter niet van de grond. Wel heeft die Engelse

maatschappij en met haar het begrip Drentsch Californië, de aandacht van heel Nederland en ook die van ver daarbuiten op het Zuidoostdrentse veengebied gevestigd (10). Een van de gevolgen er van was de komst van de Franse Compagnie générale pour l'exploitation des tourbieres en Drenthe. Van deze maatschappij waren naast o.m. de beide Franse patenthouders Bocquet en Benard uit Parijs ook een aantal heren uit Assen aandeelhouder. Het ging hier o.a. om de heren Willinge Gratama, Van Holthe tot Echten en Hiddingh. Deze onderneming beoogde op machinale wijze in Zuidoost-Drenthe en aangrenzend Duitsland veenkanalen te gaan graven. Hierbij zou het uit deze kanalen te graven veen onmiddellijk door op rails langs die kanalen rijdende en door stoommachines aangedreven turffabrieken tot machinale turf worden verwerkt. Het ging hier om een Frans systeem. Evenals de genoemde Engelse onderneming leed ook dit hoog grijpende project al bij de start schipbreuk. Het zou hier bij een vaste machinale turffabriek in Nieuw Amsterdam blijven. Weliswaar bediende deze zich via haar directeur Corver van een verkoopkantoor te Parijs. Na de fusie met de mach. turffabriek van de Haagse bankier en projectontwikkelaar Felix Polak c.s ging ze verder als N.V. Drentsche Machinale Turffabriek. Haar beeldmerk/logo dat naast de letters DMT een ster uitbeeldde en die op de machinale turven werd gedrukt, bleek al spoedig een vallende ster te zijn. Van de voorgestelde uitbreiding van het aantal turfmachines om daarmee tot een produktie van 8 miljoen turven per jaar te komen kwam dan ook niets terecht. Een krantenbericht uit die jaren dat de Groningse industrieel W.A. Scholten in dat Drentse Californië een aardappelmeelfabriek wilde oprichten bleek eveneens voorbarig (11).

CRISIS

Omstreeks het jaar 1880 begon een langjarige veenderijcrisis. Dit kwam door de toenemende concurrentie van de steenkool en overproductie. Het tijdstip waarop dezer crisis begon kwam voor het Zuidoostdrentse veengebied wel bijzonder ongelegen. In ieder geval werd zij wel het meest hierdoor getroffen. Dat zat zo. Als gevolg van de hierboven genoemde strubbelingen tussen de verschillende kanaalmaatschappijen werd dit gebied eerst omstreeks 1860 ontsloten. Vooreer een stuk veen in exploitatie te kunnen nemen moest deze eerst voldoende zijn ontwaterd en drooggelegd. Met dit laatste was meestal toch wel een kleine 10 jaar gemoeid. Volgens een vuistregel duurt het dan ongeveer 20 jaar voordat een veenplaats geheel is afgegraven. Als gevolg van de nodige diepte-investeringen,

waaronder de aanleg van veenwijken enz. is meestal eerst na 10 jaar - dus als de gang van de vervening van de veenplaats zo ongeveer op de helft is - de eerste winst te verwachten. Zover kwam het als gevolg van het uitbreken van crisis in 1880 - het beginpunt van de verwachten wist - in Zuidoost-Drenthe evenwel niet meer. Hierdoor vervielen ook de mogelijkheden voor hogere looneisen voor de veenarbeiders - als het de vervener goed gaat kunnen immers ook met succes forse looneisen worden gesteld - en kwam het daarentegen tot loonsverlagingen. Het grootste gedeelte van de merendeels grote verveners, die immers in de jaren zeventig veel te duur hun veengronden hadden gekocht, gingen toen failliet of bijna failliet. Verder werd ook door de toename van het aantal nieuwe, meest kleine, verveners de gedwongen winkelnering een steeds nijpender probleem. Deze hadden door de waardedaling van de veengronden en de vele liquidatie-verkopen door grote eigenaren veelal goedkoop een klein stuk veen in handen gekregen. Om vervolgens zelf het hoofd boven water te kunnen houden gingen ze dan in de regel een winkeltje houden, soms zelfs in een keet. Omdat ze de grossier van de winkelwaren aan het eind van het jaar moesten aflossen (leverancierskrediet) werd om aan geld te komen de turf door hen voor afbraakprijzen verkocht. Hierdoor raakten de dan de nog over gebleven grotere verveners nog meer in de moeilijkheden omdat deze hun turfprijzen ook moesten laten dalen. Zij konden het hierdoor vaak dan ook niet meer bolwerken en hielden er mee op. Door deze vicieuze cirkel was een nog grotere werkloosheid het gevolg. Wel konden t.g.v de veel te lage lonen een aantal uitgestelde kanaalprojecten van start gaan, zoals Stieltjeskanaal en Kanaallinie (Van Echtskanaal) enz. (12).

FIRMA C & A

Een crisissituatie maakt soms vindingrijk, wat ook in deze crisisjaren leidde tot het experimenteren met veen. De (turf)vezeltextielfabriek van de firma Cragnet & Allagnou te Erica is hiervan een voorbeeld. Deze in 1883 te Erica opgerichte en met 25 personeelsleden gestarte fabriek produceerde daar in 1883 en 1884 onder leiding van de Parijzenaar J.L. Allagnou uit het lokhoudend veen de 'laine végétale' of te wel plantenwol. Zijn compagnon Cragnet vervaardigde hiervan in Parijs vloerkleden en hoeden. In laatstgenoemd jaar 'abandonneerde' Allagnou zijn boeltje te Erica en vluchtte voor zijn schuldeisers naar Parijs. Ook de kunstenaar Vincent van Gogh zou na zijn Drentse periode in Nieuw Amsterdam/Veenoord in het najaar van 1883 via zijn ouderlijk huis in Brabant zijn weg naar Parijs weten te vinden. Uit die tijd dateert een bekend zelfportret van Van Gogh waar hij een vilttenhoed draagt. Ook de mosdaken die men veel op zijn latere Franse schilderijen ziet, herinneren dan nog aan de veenhutten die hij eerder in Zuidoost-Drenthe had geschilderd. Intussen was echter Harm Boom, de pleitbezorger, de grote ambassadeur van het begrip Nederlands of Drents Californië overleden (13).

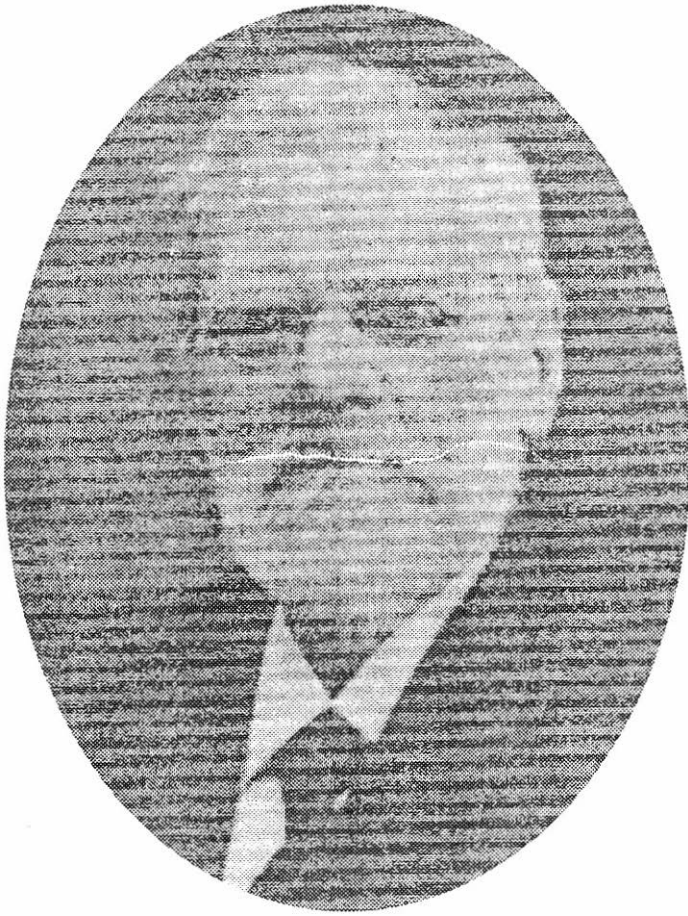
*Ook Vincent van Gogh droeg in die tijd een viltten hoed.
Misschien wel afkomstig van de Ericase fabriek C & A.*

VERBLEEKTE GOUDGLANS

De glans van Drensch Californië was toen al verbleekt.

Het leger van werklozen was in de hierop volgende jaren steeds groter geworden. In 1888 braken er in de venen grote wanhoopstakingen uit, waarbij te Nieuw Amsterdam en Oranjedorp ook het leger aan te pas kwam. Dankzij zijn taktisch optreden had de Ericase evangelist Wilhelm Jonker Jr daar een bloedbad weten te voorkomen. Omdat de 'grote' (hervormde) kerk de veelal in armoedige omstandigheden levende bewoners van de veenstreken in die tijd volkomen in de steek liet, konden de veenarbeiders nog wel respect opbrengen voor de genoemde evangelist. Deze was immers geheel onbaatzuchtig onder zeer eenvoudige levensomstandigheden onder hen werkzaam. Ook hadden op zijn gezag de stakers de rode vlag die zij toen voerden verwisseld voor de nationale driekleur. Jonker zou later nog als getuige voor de Staatscommissie opmerken dat er zo weinig kinderen levend geboren werden in Erica en omgeving en over de armoedige bijna onbewoonbare veenhutten op de veenderij Nieuw Haarlem. Menig werkgever zou ook volgens zijn zeggen 'geen hart hebben voor de arbeider'. Een groot aantal veenarbeiders werkte in die jaren ook over de grens om daar in Duitsland aan de kanalen te werken. De term Drents Californië leek in die tijd zelfs een negatieve klank te krijgen. Velen zuchtten onder de torenhoge gemeentelijke belastingen, terwijl daartegenover niet of nauwelijks gemeentelijke voorzieningen stonden. Leest hierover een artikel in de Drentse Courant van begin 1889: Emmen, 31 Jan - Drentsch Californië! - Zeg, hoort gij hen niet zuchten, lezer hoort ge hen niet zuchten, - al die ingezetenen van de oude gemeente Emmen, bij 't lezen van dien naam: Drentsch Californië ?. Hoor!, daar roepen ze: oja, een

Evangelist W. Jonker kwam in 1884 vanuit Meppel naar Erica en werd er een jaar later predikant van de hervorm-

mooi goudland, voorwaar die venen, waarvan zoo'n uitgestrektheid tot onze gemeente behoort, een mooi goudland!'. En ze zuchten nog eens en nog eens, want ze denken aan hunne zware gemeentelasten'.....' Toen het veen elders was afgegraven of bijna was afgegraven, zag men om naar nieuwe grondstof voor de turffabrikatie. Waar die beter te zoeken dan hier ?. Grondeigenaren, liefst buiten de gemeente, kochten lappen veen en zetten er woningen op, lieten ze bewonen die het verkozen, hier hunne dagen op het ondermaansche te slijten, - vele mensen in 't vroeger eenzame gebied. Mindere lieden kochten soms zelf veld en zetten ook hutten, gingen zelf een van deze bewonen en verhuurden de andere; zoo-doende treft men hier hutbewoners te over aan,

die drie, vier 'meiers' hebben- weer vele menschen. Doch genoeg'....'Veel menschen, - veel kinderen. Geen onder u of hij wenscht, dat zijne kinderen onderwijs ontvangen, en te meer zal hij zijne belangstelling toonen, naarmate de gelegenheid om wat te leeren slechter is; is deze verbeterd, zoo maakt hij er veelal een slecht gebruik van; Dat het z.g. veenvolk zeer weinig in de lasten bijdraagt en kan bijdragen, is duidelijk. Wie hier belasting betalen - het zijn de ingezetenen van de oude gemeente, van wie wel sommigen zijde gesponnen hebben bij de veenderijen, doch die meest alle daarvan nooit lusten genoten. - Begrijpt ge nu, lezer, waarom die lieden zuchtten, diep zuchtten bij dien naam : Drentsch Californië ?. De lasten zijn hier hoog, heel hoog; ze zullen verhoogd worden!. De bevolking, die niets bijbrengt, bedraagt duizenden; dat getal zal toenemen!'(14).

AMERIKAANSE NEDERZETTING

Enkele jaren later, in 1891, beheersen twee nieuwsfeiten de gemeente Emmen:

1. oprichting van een krant, de Emmer Courant, sinds 1893 overgenomen door een neef van de oprichter, Warner ten Kate.
2. de nieuwe veenkolonie Barger-Oosterveen (het latere Klazienaveen) begint zich te ontwikkelen.

In deze crisisjaren zijn eigenlijk alleen maar de fabricage van turfstrooisel en de kanaalaanleg rendabel. Hoe het de bevolking van de bovengenoemde nieuwe veenkolonie Barger Oosterveen het in het begin van de twintigste eeuw verging valt te lezen in een brochure van de vader van krantenuitgever Ten Kate. De schrijver was de Nieuw Amsterdamse vervener Roelof ten Kate Wzn, directeur van de Wilhelmina Veen Compagnie met veenderijen in Barger-Oosterveen en Duitsland. In deze uit 1903 daterende brochure werd i.v.m. de toena-

me van de bevolking de stichting van een hervormde evangelisatie in Barger-Oosterveen bepleit: 'Deze kolonie doet in snelheid van opkomst aan eene Amerikaansche nederzetting denken. Ieder jaar verrijzen er een aantal woningen van veenarbeiders die overal vandaan komen en huizen van neringdoenden die in het groote centrum een bestaan hopen te vinden'. Maar over de bevolking zelf, bij wie volgens hem de sterke drank een treurige rol speelde, liet hij zich in minder lovende bewoordingen uit. 'De ruwheid en de onverschilligheid van de bevolking, die grootendeels boven op het 4 of 5 meter diepe veen langs in den winter ontoegankelijke zg. wegen of paden woont, is dus (hoe verschrikkelijk ook) zeer goed te verklaren' (15).

In 1904 kwam er een maréchaussée-kazerne in Klazienaveen. Volgens een (geschieds) beschrijving over deze kazerne was aan het begin van de 20 eeuw de veenkolonie Barger-Oosterveen in haar opkomst. 'De woningen, meest veenhutten, waren verspreid gebouwd. Van wegen kon moeilijk sprake zijn. Die er waren, waren veenwegen, in den winter bijna niet begaanbaar. Orde en tucht lieten onder de veenbevolking veel te wenschen over. Met het mijn en het dijn werd het niet nauw genomen. Diefstal, mishandeling en andere strafbare feiten waren aan de orde van de dag'. (16).

Vanaf 1901 tot 1916 deed zich een lichte economische opleving voor in de veenderij. Niettemin blijkt er uit de registers van het ingevolge de woningwet 1901 in de gemeente Emmen uitgevoerde woningonderzoek (dat in de loop van het eerste decennium van de 20 eeuw plaatsvond) dat nog minstens de helft van alle onderzochte woningen keten of krotten betrof. Het betreft hier gote delen van Barger-Oosterveen (Klazienaveen, Zwartemeer), Barger Compascuum en Barger-Erfscheidenveen (17).

DRENTS CALIFORNIë HERREZEN

Door de beperking van de invoer van steenkool tijdens de eerste wereldoorlog werden de jaren 1916 - 1919 de 'gouden' jaren in de veenderij. In die tijd hoorde men weer de term Drents Californië gebruikt worden. Dit was vooral m.b.t. de veengebieden rond Klazienaveen en Barger-Compascuum het geval. Er werd in 1918 zelfs een grote ammoniakfabriek te Klazienaveen-Noord - genaamd 'De Runde' - gebouwd die uit turf kunstmest zou gaan genereren. In 1919 was het allemaal weer afgelopen, de vijf vette jaren bleek slecht een 'nabloei' van het veen te zijn geweest, het was een schijnwelvaart, 'klatergoud' geweest. Evenals dit na 1880 het geval was ontstond er in het begin van de jaren twintig een enorme werkloosheid en veel veenstakingen en veenbranden. In deze jaren steeg de belastingdruk van de gemeente Emmen tot de hoogste van het land.

De voorspellingen van Harm Boom van die van het Drents Californië wilde maar niet uitkomen.

UITKOMSTEN

Niettemin zijn er wel wat opzienbarende kleinere voorspellingen/verwachtingen van Boom werkelijkheid geworden:

1. Emmen als centrum van het industriële Drenthe.
2. Grote fabriek van destillatie van grondstoffen als b.v. de Coöp. ammoniakfabriek 'De Runde' en de Purit.
3. Gloed van gaslicht bij Zuidbarge: de gasontzwavelingsfabriek van de NAM
4. Los van dit alles kan de turfvezeltextielfabriek van C & A te Erica als voorloper worden beschouwd van de AKU.

NOTEN EN LITERATUUR:

1. Zie meer uitgebreid over deze Engelse kanaal maatschappij mijn: Amsterdam,

- Nieuw Amsterdam, New York, Samenhangen en verbanden, Gouda, 2000, de hoofdstukken I en II t.a.p.
2. Provinciaal Drentsche en Asser Courant (P.D.A.C.), 9-7-1853
 3. A.W van Holthe tot Echten, De gemeente Emmen, Assen, 1863, p. 5 e.v.
 4. Amsterdam, Nw A'dam, New York, p.49
 5. P.D.A.C. 24-4-1858
 6. Ibidem 7-4-1860
 7. Ibidem, 29-9-1864
 8. Ibidem, 23-4-1864 en 24-5-1864
 9. Ibidem, 14 en 22-6-1878
 10. Amsterdam, Nw A'dam, New York, p. 48 en 96
 11. P.D.A.C., 26-9-1874, 18-11-1874; Brochure van A.W. van Holthe tot Echten, d.d. 20-8-1874, in: Rijksarchief Drenthe, arch. Mij Klazienaveen, boeknr 1026; P.D.A.C., 19-11-1874; W.Visscher, Historie van het Drents Californië, Barger Compascuum, 1993, p. 11-14
 12. W.Visscher, De grote huizen van Groothuis, in: Kroniek van de H.V.Z.O.D. 2000/2, p.10; Enquete van de Staatscommissie 1890, afd. veenderijen, 10884 e.v.
 13. W.Visscher, Rond de Runde, Montfoort 1997, p.47; van dezelfde: Nieuw Amsterdam en de Engelse en Franse compagnie, in: de Tweelingdorper, maart 1998
 14. H.J.Prakke, Deining in Drenthe, Assen, 1958, [3e dr] , 244 en 245; enquête van staatscie 1890, nrs 10337,10347; P.D.A.C. 4-2-1889
 15. R. ten Kate Wzn, Barger-Oosterveen, Brochure ter inzameling van gelden ter stichting van een Ned. herv. evangelisatie, Nieuw Amsterdam, 1904; Rond de Runde p. 77
 16. Staf 4 e divisie Koninklijke Maréchaussée, Leeuwarden 1923, p. 47 m.b.t. Barger-Oosterveen
 17. Gem. Arch. Emmen, arch. gezondheidsdienst, doos 51, register van woningonderzoek, 3 dln; In de in 1989 verschenen 'Geschiedenis van Emmen en Zuid-Oost Drenthe', worden op p. 308 zeer uitvoerig de redenen uiteengezet waarom (volgens de betreffende schrijver) een dergelijk woningonderzoek ingevolge de woningwet van 1901 in de gemeente Emmen **niet** zou hebben plaatsgehad. Als oorzaak van dit bij Emmen - als enige gemeente in Nederland - achterwege gebleven zijn van het onderzoek noemt die schr. geldgebrek van de gemeente. Afgezien van dit kennelijk in 1901 al bestaande beeld van geldarmoede in Emmen wordt bij dit alles de lezer jammer genoeg op het verkeerde been gezet; immers is een dergelijke woningrapportage in Emmen wel degelijk aanwezig en wel in de vorm van drie dikke woningrapporten!. Uit deze rapporten valt v.w.b de veengebieden Barger-Erfscheidenveen, Barger-Oosterveen, Barger-Compascuum af te leiden dat nog aan het eind van het eerste decennium van de 20 e eeuw daar de helft van het woningenbestand uit krotten en keten bestond. Met dank aan onze secretaris Gerard Waasdorp, die mij attendeerde op het bestaan van deze woningrapportage en die zelf in het julinumnummer van de 7e jaargang van dit blad reeds interessante gegevens over het woningenbestand van Westenesch bijeenbracht.

Wim Visscher

Dit artikel is een bewerking van de door de auteur, in het kader van de door het Drents archief en Erfgoed georganiseerde lezingencyclus 'Drenthes verleden op reis', op 31 oktober 2000 in de bibliotheek te Emmen gehouden lezing. Voor een meer uitgebreide beschouwing

over het ontstaan en de ontwikkeling van het begrip Drents Californië wordt hier verwezen naar mijn afgelopen najaar verschenen boek 'Amsterdam, Nieuw Amsterdam, New York, Samenhangen en verbanden', Gouda, 2000, H&K Uitgevers, blzz. 184 -195.

AANDACHT VOOR HET VERWAARLOOSDE BELANGRIJKE MONUMENT IN HET BOS IN DE OMGEVING VAN EMMEN 'DE EMMER-DENNEN'.

VERBETERING VAN HET ONDERHOUD EN VERPLAATSING NAAR EEN BETER ZICHT-BARE PLAATS WAAR HET DUIDELIJK AAN-DACHT KAN KRIJGEN.

Het monument is in 1929 onthuld na de overdracht van het beheer en onderhoud van het bos door de planters, de gezamenlijke boeren 'DE BOERMARKEN VAN EMMEN EN WESTE-NESCH', aan 'HET STAATSBOSBEHEER' aangeboden door de 'VERENIGING TER BEVORDERING VAN HET VREEMDELINGENVERKEER' voor het behoud van het schoone bosch.

Het is een monument met een breed voetstuk, trapsgewijs opgebouwd van veldkeien. Daarboven is een grote zware afgeplatte steen aangebracht met een inscriptie die de overdracht bevestigt om voor het nageslacht zichtbaar bewaard te blijven.

Het monument is geplaatst aan een van de vele brandwegen (zandwegen) van het bos, bedekt met een laag mos zodat het opschrift voor belangstellenden moeilijk leesbaar is.

De aanplant van het bos, in het begin van de twintigste eeuw, is destijds het initiatief geweest van de 'BOERMARKEN EMMEN EN WESTE-NESCH'. Op de uitlopers van de heuvelrug van Noord Drenthe tot Zuidoost-Drenthe, 'DE

HONDSRUG' bevond zich een gebied van schrale heide en grote zandverstuivingen. Elk voorjaar wanneer door de boeren voorbereidingen voor de werkzaamheden in de landbouw gemaakt werden, de boerinnen druk bezig waren met de grote voorjaarsschoonmaak en hier en daar een bruiloft gevierd werd, raasden hevige zandstormen over de landerijen en woningen en werden deze bedekt met een dorre laag fijn zand.

Een eenvoudig versje dat vaak gezongen werd heeft deze elementen in zich:

Wat is't mooi weer,
Wat gait 't er heer,
Stof vlogt over d'haide,
Morgen zal'n wie bruloft hollen,
Van Hinderk en Trientje allebaide.

Om deze overlast te beperken werden er den-nen geplant. Jaarlijks werd er door de schoolkinderen een boomplantdag gehouden waar een aantal scholen aan meewerkte. Zo ontstond er een uitgestrekt bosgebied dat recreatieve ontwikkelingen voorbracht.

Reeds in het begin van de jaren dertig van de vorige eeuw werden de enorme heuvels van de zandverstuiving 'Het Haantjebak' bezocht door jong en oud. Op de toegangsweg, een breed zandpad, stonden dagelijks autobussen, T. Fordjes, huifkarren en open boerenwagens die de schoolkinderen brachten naar de berg schoon wit zand met een hoge houten uitkijktoeren ernaast. Honderd meter verderop was een vijver aangelegd waar je kon pootjebaden; kousen en schoenen werden uitgetrokken en aan de kant gelegd. Een brede trap leidde naar het water waarin je bijna tot de knieën door het water kon waden. Wat een plezier en leedvermaak als een van de meisjes de onderkant van de rok door het water sleepte!. Een met water gevulde melkbus en valencia (een soort ranja) zorgde voor een verfrissende drank in de mee-

gebrachte beker bij de uitgedroogde boterhammen.

Bij de hotels, DEDEN aan de Boslaan en GRIMME aan de Stationsstraat kwamen speeltuinen. Bij de speeltuin van hotel Grimme bevonden zich aan de kant hokken met rennen van gaas, waarin mooie vogels waren te zien. Een voorloper van het in 1935 geopende Noorder Dierenpark!.

Dank zij haar prachtige bosrijke omgeving met de vele kronkelige wandelpaden wist Emmen zich tot een aantrekkelijk toeristisch centrum te ontwikkelen. 'DE PAREL VAN DE HONDSRUG'.

Vanuit heel het gebied van Noord-Nederland werden schoolreisjes met Emmen als reisdoel georganiseerd. Vanuit Winschoten kwamen een maal per jaar de schoolkinderen met de tram naar Emmen. De locomotief was voor die gelegenheid prachtig versierd met groene takken waartussen oranje-trossen 'liesterkrallen', goldjebloemen en tudeltaonen' (lijsterbessen, goudsbloemen en afrikaantjes) waren verwerkt. Langs de ramen van de wagons hingen gekleurde papieren slingers. In Ter Apel werd de tram van de Oost Groningse Tramweg Maatschappij, O.G. (Olle Geert) op de wissel gezet om vervolgens de reis voort te zetten over het spoor van de E.D.S. (Eerste Drentsche Stoomtramweg Maatschappij). Voor elk dorp dat hij voorbij kwam kondigde de feestelijk versierde tram met het snerpende geluid van de stoomfluit zijn komst reeds aan. De schoolkinderen van de aan de trambaan gelegen scholen mochten voor die gelegenheid even de klas verlaten. Vanaf het schoolplein werd de feestelijke sliert tramwagons uitbundig toegejuicht. De kinderen in de tram zwaaiden met vlaggetjes; de gezellige dagtocht was voor alle kinderen dus een bijzonder plezierige dag. Steeds meer scholen en verenigingen gingen er toe over om feestelijke uitstapjes te organi-

seren naar 'het schoone bosch van de Emmer Dennen'; vanaf 1935 werd dit het Noorder Dierenpark.

Aan de rand van het bos werd een nieuwe woonwijk aangelegd. 'BOSCHOORD'. Het bewoningsspatroon werd aangepast, d.w.z. er werden hoofdzakelijk vrijstaande huizen, waaronder grote villa's, gebouwd. Hierdoor ontstond er naast de oude agrarische samenleving een nieuwe, meer burgerlijke samenleving. Die bestond uit de zogenoemde oude middenstand, ambtenaren en renteniers, die in deze gezonde woonwijk van de mooie omgeving genoten. Op de hoek van de Hunenbaan/Sparrenlaan werd de jeugdherberg 'DE HUNENHOEK' gebouwd. Toeristen, jong en oud, die lopend of met de fiets er op uit trokken, konden in de jeugdherberg eten en op eenvoudige wijze goedkoop overnachten. Zo kon men de mooie omgeving van Emmen ontdekken en van al het schone in de natuur genieten.

Naast bevolkingsgroei was er ook een grotere verscheidenheid onder de bevolking. De boeren werden steeds verder terug gedrongen uit de oude dorpskern, waar lagere ambtenaren, winkeliers en handelaren zich gingen vestigen. 'EEN OPEN GROENE STAD'.

Het belangrijke monument verdient een betere plaats en onderhoud, bij voorbeeld aan het begin van het bos bij het fietspad op de kruising van de Dennenlaan en de Boslaan. Daar kunnen wandelaars, fietsers, recreanten, toeristen, oude en nieuwe bewoners van Emmen kennis nemen van de geschiedenis en ontwikkeling van het eenvoudige boerendorpje dat Emmen eens was.

Laat de herinnering aan deze gewichtige cultuurhistorie niet door verwaarlozing verdwijnen.

T. Smid-Bosklopper

BIJ EEN HONDERDJARIGE

LAMMERT DEEN TE OOSTERHESSELEN.

Langheid van dagen en jaren van leven zoals spreukendichter het oud worden genoemd heeft, is het niet het verlangen van ieder normaal mens, en waar we tevens de wetenschap hebben, dat een sterke is, wie zeventig en 'n zeer sterke, wie tachtig levensjaren vol maakt, spreekt het vanzelf, dat als daar een enkele, een zeer enkele komt tot aan het honderste jaar, we tegen zo iemand opzien, hem de ere die de ouderdom toekomt overvloedig betoonen. Een leven van een eeuw is een zeldzaamheid en dus ook onderwerp van belangstelling voor de krant.

Nu Lammert Deen in Oosterhesselen, die meer dan 80 jaar behoorde tot de inwoners van Noord-Barge en Emmen, aanstaande maandag het eeuwfeest hoopt te vieren, zijn we natuurlijk eens met hem gaan praten.

Aole Deen' woont sinds een jaar of drie in bij zijn zoon en schoondochter, het echtpaar Jan Deen en Trijntje Veeneman te Oosterhesselen. d'Aole Man heeft al gezegd: van de Emmer krant zullen ze ook nog wel komen. Ja Emmen meneer dat zit hem steeds nog hoog!

"Het zit zo" we hadden al voor een dag of wat een bezoek willen maken maar er haperde wat aan Deen, de oude wagen begon te kraken en we wilden het liever niet erger maken. Collega's onwetend waren er zonder meer op afgestapt en hadden foto's gemaakt en Lammert Deen vond dat best. Maar dat er van "ten Kate" zien kraante' uit Emmen nog niemand geweest was, dat zat hem dwars. Nu kwam dat in orde!

Zoon en Schoondochter, ook al bejaarde mensen, kenden intussen al het klappen van de zweep en Vader Lammert, die wegens doofheid niet dadelijk met een vreemde op dreef is, was graag bereid voor de fotograaf te poseren, te meer omdat het zo maar bij de kachel kan.

Het Magnesiumschot was wat nieuws in dit oude leven. "Hå de wonderen zijn toch nooit de wereld uit".

Het plaatje bewaren we tot na de verjaardag in het dinsdag nummer, nu vertellen we het een en ander van wat, we zooal bepraat hebben, toen de fotograaf zijn plicht gedaan had.

De thee is er ondertussen koud bij geworden.

-Rook je nog Deen?

-O ja zeker, en even later dampt Lammert er lustig op los.

-En van de week dachten wij dat hij toch nog geen honderd jaar worden zou. Zo ineens leek het niks meer. De dokter wou hij er niet bij hebben, en het is best weer opgeknapt, vertelt schoondochter Triene. Dan haalt de adspirant-honderdjarige herinneringen op.

In Donderen "waar zijn ouders woonden", werd hij 19 maart 1834 geboren. Op zijn veertiende jaar ging hij naar Rolde, waar zijn zuster met een kleermaker getrouwd was. Drie jaar zat Lammert "met de benen onder 't gat" op de kleermakers tafel, toen moest hij 's Konings rok aantrekken, soldaat worden in Leeuwarden: een jaar lang. Dat bracht mee reizen in de trein, na geloopt te hebben naar het Asser station.

Toen de dienst erop zat, (waren er andere idealen in Lammert Deen wakker geworden), dan kleermaker te blijven.

Ik ben naar Emmen gegaan en winkelknecht geworden bij Turkow, die in Noord-Barge bij Hilbrands een kamer had.

Dan volgen er nauwkeurige mededelingen over het verdere levensverloop. Het duurde niet zoo lang dat ik het heb aangelegd met een meisje, Alberdine Jonker en zijn wij getrouwd. Het

jonge paar woonde in bij Hendrik Maneschijn in Westenesch, enige tijd later werd een woning betrokken in het Derkssteegje, waar nu van Peers magazijn staat. Weer later woonde het gezin Deen aan "de Grind" waar behalve een oude Stendermolen van Kuiper's Hendrik en Kupers Albert nog maar twee huizen stonden. Toen heeft de heer Beins omstreeks 1855 de stenen molen gebouwd, waarvan nu nog het fragment over is dat als garage wordt gebruikt. De nieuwe molen was een geweldig bouwswel voor die dagen en Lammert Deen hielp hem bouwen. Dat wil zeggen als knecht reed hij met paard en wagen het houtwerk van Gasselternijeven naar Emmen en haalde hij stenen van de steenbakkerij te Weerdinge. Een blijvende plaats had de familie Deen niet. Van Emmen ging het na een jaar of wat naar Roswinkel en daar oefende de voormalige kleermaker-winkelknecht en mulder het eerzame beroep van broodbakker uit ergens aan de Zanddijk. Dat heeft niet lang geduurd: Noord-Barge werd voor vele jaren de woonplaats. Daar winkelde en bakte Deen voor eigen rekening. Allerlei namen van heel de bevolking van Noord-Barge, spelen Deen door het hoofd, met nauwkeurige aanduidingen: daar bij het kerkhek de toegang tot het kerkpaadje door de Esch woonde die en die. Meier's Egbert, Elken Hans, Koster's Hendrik, Albert en Hendrik Huizing (niet de oud wethouder, maar diens oom), Riex Haasken, Strating's jongs. Deze is getrouwd met een van A', en die met meisje van B', weer anderen vonden de weg naar een vrouwenhart nooit.

Het ouste huis van Noord-Barge is de scheperij. Ze hebben wel eens gezegd van niet, maar zo is het.

Een vijf en dertig tree aan de oostkant van het kerkhek stond een boerderij van (X zullen we maar zeggen). Die heeft na de oorlog van '70 'een wipkar vol goud geld uit hun akkers aan

het kerkpaadje gehaald en hebben daardoor veel te vertellen

gekreken. Dat geld zat niet in de wal aan de Zandsteeg, nee verder naar het westen.

Je hebt zoo nogal wat zien veranderen Deen.

Niet zoo hard, zachtjes en stadig aan praten dan versta ik het op zijn best.

Als we onze opmerking herhaald hebben zegt de oude man:

Och ja je zegt dat wel, maar je weet er niks van, dat moet je meebeleefd hebben.

De grootste verandering voor Emmen was de verdwijning van het Bargermeer. Al het water was van het Angelschen, langs de Angelschen dijk tot de Noord-Barger esch. Wat hebben wij daar 's winters in de diepe koel middenin een aal gevangen, met houtbossen met haken er aan.

Nog verhaalt Deen over de zwijnen- en schapenhandel, waarin hij met een broer een groot aandeel had. Het opkopen bij de boeren, en dan naar de Hoogeveensche markt om te verkoopen om vandaar jonge beesten weer aan te voeren.

Er stak niet zoveel geld in als nu, oude ooiën een daalder hebben we veel verkocht. En koeijen vijfendertig- veertig, tot zestig gulden de beste. Zijn herinneringen gaan nog verder terug naar de school van 90 jaar geleden, naar het vermaak in de jonge jaren en wat wij horen is uit een wereld die wij niet kennen. Historie van een paar geslachten uit de mond van een man die juist leefde in de periode, die het meest het aanzien van de oude aarde veranderde. De trein, de fiets, de auto, de radio, hij heeft ze zien komen en weet dat ze er nog niet waren.

Is je wereld vandaag niet te druk Deen?

Nee vast niet en ik wil nog graag wat blijven. Jongen kunnen en ouden moeten sterven zeggen ze, maar ik heb het nog zoo goed in het leven. En ik geloof nog niet dat ik aan het einde ben. Ja meneer, ik heb veel meegemaakt en

kan ook veel, zingen ook.

En zowaar, de liederen van oude tijd, "Toen ik op Neerland's bergen stond" — "Ik bracht het glaasje aan de mond"-

"Ik heb gedwaald door bossen en velden" zingt de honderdjarige, tot eigen vreugd het meest.

Na dit vinden wij het welletjes en monter geeft Lammert Deen ons de complimenten aan 'die en gene' in Emmen mee. Hij hoopt Maandag een mooie dag te hebben en mijmert er zowaar over of de muziek van Emmen soms ook nog naar Oosterhesselen zal komen.

(Deen' houd je goed, drager van de eeuw)

Omtrent de familierelaties is men de tel een beetje kwijt. Van de acht kinderen leven er nog zes, hoeveel kleinkinderen er zijn, noch de oude Lammert noch zijn zoon en schoondochter durven het op een paar na niet te zeggen. Maar er zijn er heel wat, want alleen uit Warmond, waar een dochter getrouwd woont, hadden zich 45 feestgangers aangekondigd.

Van de kinderen in leven is Willem Deen te Noord-Barge de oudste, 77 jaar. De anderen zijn Gerrit Deen te Oranjedorp, Albert Deen te Arnhem, Jan Deen te Oosterhesselen, Boele Deen te Enschede en Mina Deen te Warmond. Bij moeders pappot is het kroost dus niet gebleven. Het zal een hele drukte geven in Oosterhesselen, als Maandag velen rond de krasse honderdjarige samenkomen.

Harm de Jong.

Emmen (Historische Vereniging Zuid Oost Drenthe).

DE 'STANDBEELDEN' VAN ZUIDOOST-DRENTHÉ

I Het 'BUMA monument' in Emmen

MONUMENTALE ATTRACTIE

In de Emmer Courant van 7 oktober 1927 valt de volgende merkwaardig aandoende tekst te lezen: 'Emmen is sedert nu weer een bezienswaardigheid rijker, die bij de beschrijving van ons dorp genoemd zal worden, waarheen we gasten van buiten zullen brengen, waarmee we reclame zullen maken. Het monument voor het kantongerechtsgebouw, opgericht ter huldiging van wijlen mr. Wiardus Willem van Haersma Buma zal een attractie zijn'.

Met dit monument wordt hier bedoeld het opvallende borstbeeld (voorstellend een magistraat in ambtsgewaad: toga en bef, de genoemde heer Buma) dat alle Emmenaren wel eens gezien zullen hebben.

Bezienswaardig is het zeker, dit 2 1/2 meter hoge monument. Door de prominente plaats waar zij staat, trekt ze ontegenzegglijk ook de aandacht. Het staat op een sokkel van Beiers graniet met daarop een zuil van dezelfde (gepolijste) steensoort. Daar bovenop is een bronzen borstbeeld geplaatst. Deze stelt voor de vroegere kantonrechter Van Haersma Buma, die blijkens de op de zuil gegraveerde tekst op 24-2-1927 te Emmen op 58 jarige leeftijd is overleden.

W.W. VAN HAERSMA BUMA

Wie was deze mr. Wiardus Willem van Haersma Buma? Was hij tijdens zijn leven al zozeer een soort (levende) legende dat er voor hem wel een monument moest worden opgericht?

Moeilijker valt het voor te stellen dat (zoals de krant stelt) een overleden rechter - hoe legendarisch ook - als een soort mausoleum van

Lenin toeristen zou aantrekken. Of ging/gaat het hier misschien om een van de eerste zogenoemde 'stadsbeelden'?. Feit is dat de buste/-borstbeeld door een heuse kunstenaar, de beeldhouwer August Falise uit Wageningen is vervaardigd.

Monument Mr. v. Haersma Buma

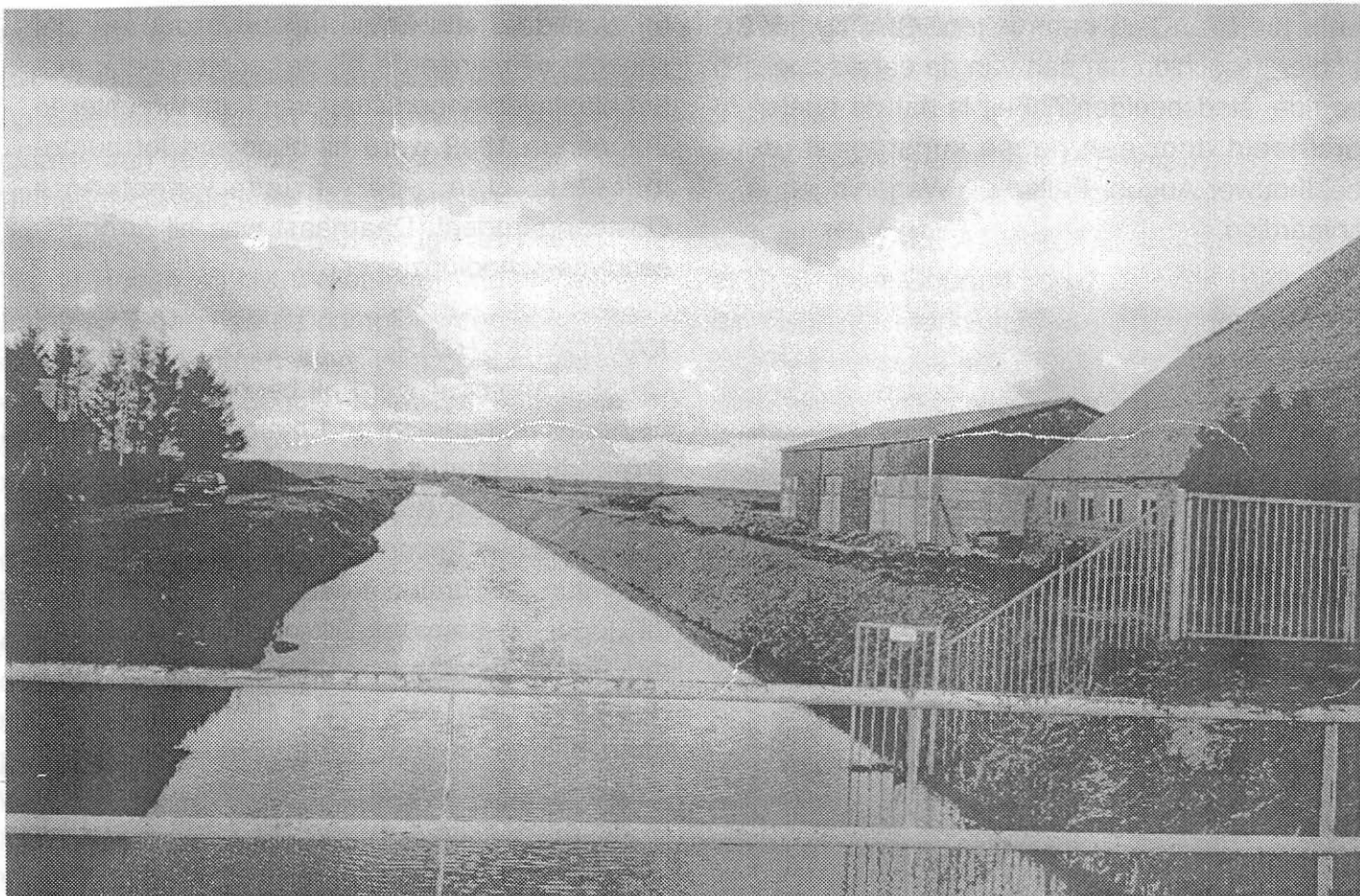
Om naar de eerder genoemde vraag terug te keren. Mr W.W. van Haersma Buma werd in 1868 te Sneek geboren uit een geslacht dat werd gerekend tot de oude Friese 'veenadel'. Hij studeerde te Utrecht (de universiteit die lange tijd bij adelen erg in trek was) waar hij in 1895 'promoveerde' tot meester in de rechten. Hij werd toen verbonden aan het parket van het O.M. te Zutphen. In datzelfde jaar nog vestigde

hij zich daar als advocaat en procureur. Al spoedig combineerde hij de rechtspraktijk met het plaatsvervaarderschap van kantonrechter te Zutphen. In 1899 werd hij benoemd tot burgemeester van de Friese gemeente Oostdongeradeel. Daarnaast was hij arrondissements-schoolopziener

KANTONRECHTER

Op 30 september werd hij benoemd tot griffier bij het Kantongerecht te Emmen en tevens tot arrondissements schoolopziener alhier. Hij ging in pension (hij was niet gehuwd) bij de familie Jacobs (tevens tabakshandelaar) op de hoek van de Stationstraat. Ook de griffier mr. de Jager en aanvankelijk ook diens opvolger mr. Tjepke Taconis woonden er. Van Haersma Buma zou daar ook tijdens zijn verdere loopbaan blijven wonen. Vanaf 1905 was hij lid, resp. voorzitter van de gezondheidscommissie in de gemeente Emmen. In 1908 werd hij benoemd tot lid van de Voogdijraad te Assen. Al spoedig daarna werd hij benoemd tot het hoge ambt van (hiërarchisch overigens de laagste rechter) kantonrechter te Emmen. In deze hoedanigheid trad hij tevens op als gedelegeerd rechter-commissaris in strafzaken. Hij was als kantonrechter benoemd in de plaats van zijn kort daarvoor overleden ambtsvoorganger Jhr. mr. R.O.A. van Holthe tot Echten. N.b.: deze jonkheer van Echten was een oomzegger van de Asser notaris jhr mr. Anne Willem van Holthe tot Echten die met Maria Louisa Hora Buma was gehuwd. Het zal dan ook niet geheel op toeval hebben berust dat Van Haersma Buma naar Emmen was gekomen. In ieder geval lag er voor hem in Zuidoost-Drenthe ook nog een stukje (veenkoloniale) historie. Immers droeg het noordelijk gedeelte van de veenkolonie Nieuw Amsterdam in de eerste decennia van haar bestaan de naam BUMAVEEN. Deze naam

De BUMA-wijk te Barger-Erscheidenveen

was een vernoeming naar de echtgenote van de stichter, genoemde Maria L. Hora Buma). De naam Bumaveen raakte echter al gauw (kort na 1880) in onbruik, Wel was er daar een wijk door het veen van de jonkheer in het Barger Erscheidenveen, de BUMA wijk (even ten westen van de wijk Rietlanden) gegraven. Van de andere maatschappelijke functies van kantonrechter Van Haersma Buma kunnen nog worden genoemd: Van 1911 - 1922 voorzitter van het Ned. Rode Kruis, afdeling Emmen, sinds 1923 ere voorzitter, begiftigd met het Kruis van Verdienste en secr.penningmeester van de Wilhelmina vereniging afd. Drenthe (zie hierover meer uitgebreid de Emmer Courant d.d. 27-2-1927).

FILANTROOP

Tenslotte was hij regent van het Kinderhuis te Nieuw Amsterdam, waar weeskinderen uit de gemeente onderdak en schoolopleiding genoten. De vreselijke Spaanse griep-epidemie van 1918 (die wereldwijd meer dan 40 miljoen dodelijke slachtoffers eiste) was ook niet aan de gemeente Emmen voorbijgegaan. De gemeente Emmen had toen percentueel het hoogste sterfte cijfer van heel Nederland waarvan (door de armoede en slechte hygiënische toestanden in het veen) het hoogste in het veengebied van Nieuw Amsterdam!. Een gevolg hiervan was dat er in de daarop volgende jaren zeer veel weeskinderen in de gemeente waren. Buma had zich hier voor bijzonder ingezet. Hij werd daarnaast gekenschetst als een filantroop, iemand die zich persoonlijk inzette om (financile) te helpen oplossen, op wie altijd een beroep kon worden gedaan en die zichzelf niet ontzag zoals was gebleken bij de latere tyfus-epidemie te Klazienaveen en bij de diverse grote veenbranden. Als kantonrechter (zijn kanton omvatte circa 65.000 mensen) toonde hij zich geïnteresseerd in de persoonlijke achtergronden van de verdachte. Hij woog daarbij sterk de omstandigheden mee waaronder de feiten hadden plaatsgehad. Bij het vellen van een vonnis oordeelde hij daardoor soms te mild. Door dit alles genoot hij in brede kring veel waardering en groot respect.

Zijn plotseling overlijden op bijna 59 jarige leeftijd op zondag 24 februari 1927 - die zaterdag ervoor had hij nog de gehele dag op zijn kamer op het kantongerecht gewerkt - bracht dan ook in Zuidoost-Drenthe grote verslagenheid te weeg.

BEGRAFENIS

Hij werd op de begraafplaats van de kapitale familieboerderij 'Buma-leen' te Weidum (Fr) begraven. Daaraan voorafgaande was er in

Emmen nog een korte rouwplechtigheid gehouden. In de Emmer Courant kon men daarover o.m. het volgende lezen: 'Op de hoek van de Stationsstraat had zich een grote menigte verzameld. Onder klokgelui schreed in de vroege ochtend aldaar een stoet, zoals Emmen nog zelden zag achter de lijkauto omringd door kransen torsende dragers. De vlag bij het kantongerecht hing halfstok. Hiervoor werd een minuut met ontbloten hoofd getoefd. Daarna werd voor het hotel Wielens langs teruggekeerd en om de kerk heen de weg naar Westenesch ingeslagen tot halverwege de Westenesschersteeg waar op het hoogste punt werd haltgehouden. Daar sprak de oudste broer van de overledenen', enz. ... De krant gaf vervolgens verder een uitvoerig verslag van de begrafenis die later op die dag te Weidum plaatshad. Voorbijgaande aan de ontboezemingen over de adellijke achtergronden van Buma ontleen ik uit het krantenverslag nog het volgende fragment: 'twaalf kransen getuigden van de hoge verering van den doode van welke er een was met het ontroerende en veelzeggende opschrift op de linten: 'Lieve en beminde kindervriend, Rust zacht' van het Kinderhuis te Nieuw Amsterdam (zie meer uitvoerig Emmer Courant d.d. 1-3-1927).

CENTRAAL COMITÉ

Emmen zou rechter Buma niet snel vergeten. In april van datzelfde jaar werd er op initiatief van dokter J.R. (Joppie) Hospers en de uitgever-drukker van de Emmer Courant Warner ten Kate een voorlopig comité gevormd 'ter hulding nagedachtenis mr. W.W. van Haersma Buma'. Dit comité belegde op 9 april in hotel Postma te Emmen een bijeenkomst om te komen tot een blijvend aandenken. Voorgesteld en besloten werd om een blijvend aandenken, een monument op te richten. Dit zou dan een plaats moeten krijgen op het plantsoen voor

het kantongerecht. Het zou een bronzen borstbeeld, een zogenaemde buste, moeten worden. De kosten werden begroot op fl 1.200,- te vermeerderen met ten hoogste fl 100,- aan niet begrote kosten. Aan de beeldhouwer August Falise te Wageningen werd opdracht gegeven om het borstbeeld te vervaardigen. De leden van het toen gevormde centrale comité waren: W. ten Kate, voorzitter, mr. Tj. Taconis, secretaris, J.R.Hospers, A.Huizing Hzn en J.Hadders Rzn. De benodigde gelden zouden door giften van instanties en personen uit het kanton worden bijeen gebracht.

ONTHULLING

Op woensdagmiddag 5 oktober 1927 vond de plechtige onthulling van het monument, in aanwezigheid van drie broers en een neef van de in dat jaar overleden kantonrechter, plaats. Als sprekers traden hierbij o.a. op de voorzitter van het comité W. ten Kate en de kersverse burgemeester van Emmen mr. dr. Jan Liebbe Bouma. Ook hierbij werden nog eens de grote gaven van de 'wat eenzaam en vreugdeloos bestaan geleid hebbende' overleden kantonrechter geroemd. Aan de voorzijde van de zuil, waarop het borstbeeld rust, is de volgende inscriptie aangebracht:

MR. WIARDUS WILLEM VAN HAERSMA
BUMA

KANTONRECHTER TE EMMEN

LID VAN DE VOOGDIJRAAD TE ASSEN

SNEEK 29-3-1868

EMMEN 24-2-1927

Het onderhoud berust bij de gemeente. We kunnen vaststellen dat zij zich daarvan goed heeft gekweten. Het ziet er allemaal keurig netjes en verzorgd uit. Een toeristische attractie, waarvan (zoals gemeld) de krant in 1927 gewag maakte, is het overigens nooit geworden. Je kunt je afvragen of het überhaupt wel in de diverse toeristische gidsen wordt genoemd.

Tot overmaat van ramp ontbreekt ook enige verwijzing naar de imposante Emmer publieke figuur mr. Buma in het duimendikke door o.a. de gemeente Emmen zwaargesubsidieerde boek 'Geschiedenis van Emmen en Z.O. Drenthe'.(1989). Dit geldt ook m.b.t. het weeshuis. Gezien de wel zeer prominente en opvallende plaats die het monument in Emmen's centrum inneemt, bekriipt je het onbehaaglijke gevoel dat de meesten van die 19 daaraan meegewerkt hebbende auteurs, inclusief de eindredakteur, nooit in Emmen zijn geweest. 'Flebile'(om te huilen).

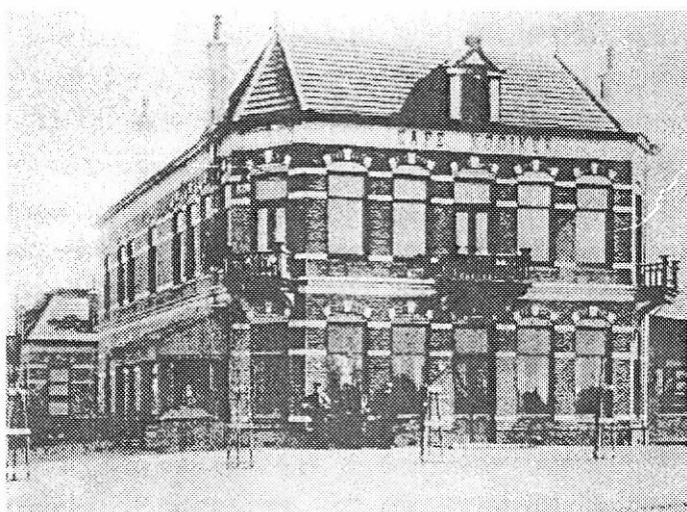
MONUMENTALE BUSTES

Hoe dit laatste ook zij, de hierboven beschreven gebeurtenissen rond de tot standkoming van dit monument deden zich bijna 75 jaar geleden voor. Het zijn historische gebeurtenissen geworden, ze zijn dus toch nog - zij het op en andere manier - attractie(f) geworden, ze zijn immers nu historisch aantrekkelijk geworden. Vandaar dat daaraan in ons historisch tijdschrift niet kan worden voorbijgegaan. Dat dit artikel moge bijdragen aan een beter begrip voor de achtergronden van dit monument. Er staat overigens nog een borstbeeld in Emmen. Deze is van de kort na mr. Buma overleden Emmenaar Willem Emmens. Ook deze bekende landbouwleraar die van grote betekenis is geweest voor de landbouw in Z.O. Drenthe ontbreekt helaas in bovengenoemd boek; het voelt 'pijnlijk' als je je realiseert hoeveel bekende historische figuren uit Z.O.Drenthe, die in dat boek zeker niet hadden mogen ontbreken, daarin missen. Je houdt dan ook je hart vast hoe dat zal worden bij de thans zijdens de provincie Drenthe c.s. op stapel staande Drentse Encyclopedie, die naar verluidt de lieve som van fl 1,000.000,00, (zegge: een miljoen gulden!) zal gaan kosten. Evenals bij mr.Buma 'speelt' dus ook bij Emmens in 2002

het tijdsbestek van 75 jaar, is het dan ook een historisch monument aan het worden. Daarbij zal in een volgende aflevering in deel II worden stilgestaan.

Wim Visscher

Café Kooiker was een centrum van veel gemeenschaps-vertier.

De foto is van kort na de eeuwwisseling.

ERRATUM

In het augustusnummer 2000 van de Kroniek is in het artikel 'De grote huizen van Groothuis' op p. 11 per abuis een verkeerde foto geplaatst. Anders dan daar is vermeld betrof die foto niet het hotel Groothuis te Nieuw Amsterdam, maar een ander hotel aldaar, te weten: het hotel 'de Nieuwe Veenhoop' (Oldenkamp). Hierbij alsnog de afbeelding van Hotel Groothuis (vh. Kooiker), Nieuw Amsterdam.

Gelezen in de Emmer Courant van 29-3-1934

(Uit Emmer Archief)."

Brief van Schultes aan ged: Staten (U.S. 1819 no 44).

En ten opzichte van patentrecht voor verveners wordt in 1919 aan Ged.Staten gemeld (U.S..1819 No 64).

Ingevolge besluit van UEgr. dd 29 juni j.l. No 9 heb ik de eer naar aanleiding van de aanschrijving in dato 27 april No 17 j.l. te berigten, dat dewijl er in deze door de ingezetenen volstrekt geen verveningen geschieden of turfstekingen plaatshebben dan uitsluitend tot eigen gerijf en gebruik en daar van geen verkoop geschied zo heb ik gemeend, dat de bepalingen in bovengemelde aanschrijving vervat, hier dus niet te pas komen, en voor deze gemeente uit dien hoofde niet van applicatie (Toepassing) zijn". Misschien staat ook het volgende schrijven met hetzelfde recht in verband (U.S. 1818 no 42): Ter voldoening van U.H.Egs. circulaire van den 23 dezer No 201 heb ik de eer te berigten, dat er in deze gemeente gene geauthoriseerde (goedgekeurde) tol of weggeld bestaat."

Dit schrijven is aan den Goeverneur.

Ten aanzien van de molenaars gaf het patentrecht aanleiding tot moeilijkheden. De belastingdienst kende korenmolens, grutterijen en olijslagerijen en sloeg ijskoud onze mole-

naars, die koren en boekweit maalden, in elk van de belastingen aan. Die te Roswinkel kreeg ook nog patentrecht op het olijslaan. De molenaars begonnen met het boekweit malen stop te zetten en de Schultes schreef aan den Controleur (U.S. 1817 No 46):

Hiernevens heb ik de eer de Legger der Patenten getekend bij U.H.Ege te retourneren. Verzoeken den aanslag van de mulders te royeeren als willende geen boekweit malen."

Dit schrijven was van 10 april. De mulder te Emmen bedacht zich evenwel, want bij schrijven van 29 Juni d.a.v. wordt voor F.W.Beins een patent voor het malen van boekweit aangevraagd (U.S. 1817 No. 96).

Het volgende jaar moet er echter omstandig over geschreven worden (U.S. 1818 No. 81): „ Op het door U.E.Geb ten fine van advies in mijne handen gestelde rekwest van den mulder te Emmen, heb ik de eer met terugzending van hetzelfde te berigten, dat na mijn gedagten de mulder alhier te hoog is gepatenteerd voor het boekweit malen, daar dat maken van Boekweiten meel geheel anders geschied als het zogenaamde Grutten, zo als U.H.geb. zeer zeker bekend is, kunnende het boekweiten meel, zo als het hier gemalen word en van de molen komt, door geen mensch worden gebruikt,dan na gezuiverd te zijn,wanneer dan het uitgevallene of alzo gezichte meel nog zeer grotelijks verschilt van het grutten, zodat na het mij voorkomt de mulder hier voor maar weinig of geheel geen patentrecht diende te betalen, hetwelk ik U.Ed.geb.ook reeds meer dan eens heb onder het oog gebracht.Daar en boven bestaat de gemeente Emmen, daar hij boekweit voor maald, uit 1059 zielen terwijl de gemeente Roswinkel, welke in deze in 't geheel niet als gecombineerd behoort te worden beschouwd, 490 telt, vermits die gemeente 3 uren ver van deze gelegen is en alzo wegens die verre afstand en moerassige en onbruikba-

ren weg, nooit op de molen te Emmen iets kan laten malen."

Na dit krachtig schrijven aan den Controleur volgt nog een eveneens op poten staand stuk ten behoeve van Roswinkel (U.S. 1818 No 99): „ op het door U.H.Geb: ten fine van advies in mijne handen gestelde rekwest van H.Hakkeling, molenaar te Roswinkel heb ik de eer te berigten:

1. Dat de gemeente Roswinkel bestaat uit 490 zielen:
2. Is het patent van het boekweit malen veel te hoog omdat de boekweit aldaar ook even als op alle molens in deze provincie met de bast word kortgemalen, welke zal dezelve tot gebruik voor den mensch dienen, eerst moet gezicht worden,wanneer dat dit uitgezichte zogenaamde meel nog grotelijks verschilt van het vooraf gepelde of gruttenmeel:
3. Dat de molenaar lang niet zo veel met boekweit malen kan verdienen als met dat van rogge. Dus zoude het patent van rogge hoger dan voor het boekweiten moeten wezen. Zo volgt daar uit dat dit op grutters alleen betrekking heeft en niet op onze Drentsche korenmolenaars:
4. De molenaar heeft in zijn molen tevens een olij-slag om kleine kwantiteiten zaad te kunnen slaan, dienende alleen tot huiselijk gebruik voor de ingezetenen. Moetende dan het koren malen zo lang stil staan zodat dit patent regt daarvoor ook veel te hoog is. Daar de opbrengst van dit zijn bedrijf maar weinig is in vergelijking van (een) Olijmolen, die geheel hier toe bestemd is en tot niets anders gebruikt word."

En hiermee was de geschiedenis ineens uit.

„D'r mot maar opgetrooien worden" zei de man, die zijn Hollandsch verleerd was.

v.O.

